

Genişletilmiş Özet

Giriş

Toplum sağlığını etkileyen önemli unsurlardan birisi bağımlılıktır. Kişinin yaşadığı fiziksel, psikolojik veya sosyal zararların kullandığı bir maddeye bağlı olması ve gördüğü zarara rağmen maddeyi kullanmaya devam ederek bu durumun hastalığa yol açması, bağımlılık olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), bağımlılığın tütün/sigara, alkol, madde, teknoloji gibi türlerinin olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde, bağımlılıkla mücadelenin Türkiye’deki başlıca temsilcilerinden biri olan Yeşilay da, bağımlılık türlerini sigara/ tütün, alkol, madde, teknoloji ve kumar bağımlılığı olarak sınıflandırmaktadır. Bu doğrultuda, toplum sağlığını korumanın temel yollarından biri çocuk ve gençlere yönelik olarak bağımlılıkla mücadele için yapılan önleyici faaliyetlerdir. Bu amaçla, Yeşilay tarafından ilkokul, ortaokul ve liselerde uygulanmak üzere, öğrencilerin bağımlılığa yönelik bilgi ve farkındalık düzeylerini artırarak bağımlılığı önlemek için Türkiye Bağımlılıkla Mücadele (TBM) Programı geliştirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, TBM’nin etkililiğini sınamak ve programın olası sonuçlarına yönelik öğrenci, veli, öğretmen, okul rehber öğretmeni ve yöneticilerin görüşlerini almaktır.

Yöntem

Bu araştırmada, TBM programının bağımlılıkla ilgili bilgi ve olumlu duygu geliştirmedeki etkisini test etmek amacıyla nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem araştırmalarından biri olan açıklayıcı desen kullanılmıştır. Araştırmanın nicel kısmında 2x3’lük karışık (split-plot) deneysel desen, nitel kısmında ise durum çalışması kullanılmıştır. Türkiye geneli ve NUTS-1’e göre belirlenen 12 ilin her birinde sosyo-ekonomik özellikler açısından birbirine benzer okullara arasından 2 ilkokul, 2 ortaokul ve 2 lise seçilmiş ve daha sonra her düzey için okullardan biri deney, diğeri kontrol grubu olarak atanmıştır. Deney grubu olarak seçilen okullarda sırasıyla ön test, TBM uygulaması, son test ve izleme testi uygulamaları yapılırken, kontrol grubu olarak seçilen okullarda ise sadece ön test, son test ve izleme testi yapılmıştır. Test uygulamaları deney ve kontrol okullarında eş zamanlı olarak yürütölmüş olup son testten 3 hafta sonra izleme testleri uygulanmıştır. Araştırmanın nicel kısmına ilkokulda 600, ortaokulda 2496 ve lisede 2355 olmak üzere toplam 5451 öğrenci katılmıştır; nitel kısmına ise İstanbul ilindeki deney grubu okullarından 55 öğrenci, 26 veli, 3 rehber öğretmen, 18 branş öğretmen ve 3 yönetici katılmıştır. İhtiyaç duyulan verileri toplamak amacıyla TBM programının ilkokul ve ortaokul öğrencileri için sağlıklı yaşam, sigara ve teknoloji bağımlılığı alanlarında bilgi ve duygu durumunu ölçmeye yönelik üç, lise öğrencileri için ise sağlıklı yaşam, sigara ve teknoloji bağımlılığına ek olarak alkol ve madde kullanımına yönelik bilgi ve duygu durumlarını ölçmeye yönelik beş ölçme aracı geliştirilmiştir. Her bir araçta ilk 12 madde bilgiyi, sonraki 5 madde ise duygu durumunu ölçmeye yöneliktir. Bu çalışmaya sağlıklı yaşam modöü dahil edilmemiştir. Araştırmanın nicel bulgularında öğrencilerin ölçümlerinde TBM programının uygulama öncesinden sonrasına öğrencilerin bilgi ve duygu durumlarındaki puanlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığını test etmek üzere 2x3’lük İki Yönlü Varyans analizi kullanılmıştır. Nitel çalışmada ise, ilkokul, ortaokul ve lise öğrencileri, öğretmenleri, velileri ve yöneticileri için ayrı ayrı yarı yapılandırılmış bireysel ve odak grup görüşme formları oluşturulmuş, yapılan görüşmelerden elde edilen kodlar raporlanmıştır.

Bulgular

Nicel veri analizinden elde edilen bulgulara göre, tütün bağımlılığı açısından TBM eğitimi; ortaokul düzeyinde hem bilgi hem de olumlu duygu geliştirmede etkili bulunmuştur. Benzer şekilde, lise düzeyinde de bilgi kazanımını desteklemek adına programın etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gelişimsel süreç göz önünde bulundurulduğunda, tütün bağımlılığının ortaokul öğrencileri için anlamlı sonuç vermesi TBM’nin bu yaş düzeyinde uygulanmaya devam edilmesi adına önemlidir. Teknoloji bağımlılığı açısından bakıldığında, TBM’nin ilkokul düzeyinde hem bilgi hem de olumlu duygu geliştirmede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ortaokul ve lise düzeyinde ise yalnızca bilgi boyutunda anlamlı fark görölmüştür. Yani öğrenciler ilkokul düzeyinde teknoloji bağımlılığına yönelik olumlu duygu geliştirirken, ortaokul ve lisede yalnızca bilgi ediniminde TBM programından fayda sağlamıştır. Alkol ve madde bağımlılığı yalnızca lise düzeyinde test edilmiş ve TBM’nin bilgi düzeyini artırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bilgi boyutunda elde edilen bulgular genel olarak incelendiğinde, ortaokul ve lise düzeyindeki öğrencilerde ilkokul öğrencilerine göre programın daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada bireysel ve odak grup görüşmelerinde elde edilen nitel bulgular, nicel sonuçları doğrulayacak biçimdedir. Veliler, öğretmenler ve öğrencilerin ifadelerinde, TBM’ye katılan öğrencilerin tütün bağımlılığı konusunda bilgilerinin ve farkındalıklarının arttığı, aile ve çevrede sigara içen kişilere tepki göstererek uyardıkları görölmüştür. Benzer şekilde, öğrenciler, teknoloji bağımlılığının yüz yüze iletişime engel olduğunu; öğretmenler eğitimden sonra öğrencilerin daha az teknoloji kullandığını; ve rehber öğretmenler ise öğrencilerin teknoloji kullanım süresine yönelik farkındalık geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Alkol bağımlılığı konusunda, öğrenciler alkol kullanmanın bedene zarar verdiğini öğrendiklerini, veliler çocuklarının bu eğitimle birlikte alkol kullanımının zararlarına yönelik bilgilendiklerini, öğretmenler ise öğrencilerin alkol kullanmaya eğilimlerinin cinsiyet, kültür, inanç, sosyal çevre, teklif eden arkadaşın yakınlığı, çevreye kabul edilme isteği, merak gibi etkenlere bağlı olduğunu vurgulamışlardır. Araştırmanın çarpıcı bulguları madde kullanımı konusunda olmuştur. Öğrenciler madde bağımlılığının sigara ve alkol bağımlılığına göre daha ciddi bir konu olduğunu, bir kere bile denemenin tehlikeli olduğunu, madde bağımlılığı konusunda arkadaş çevresinin, tekliflere hayır demenin ve yabancılardan bir şey almamanın önemine dikkat çekmişlerdir. Veliler, öğretmenler ve okul yöneticileri madde bağımlılığı konusunda net bir değişim gözlemlemediklerini ancak madde kullanımına tepkili olduklarını ve dizi, film gibi medya unsurlarının bu konuda verdikleri mesajların önemli olacağını ifade etmişlerdir. Araştırmada elde edilen kodlardan bazıları şöyledir: sigara kullananları uyarma, iyi rol model

olma, zararlı etkiler, teklif edildiğinde hayır deme, bir kere bile denememe, tüketilen ortamlardan uzak durma, çevrenin önemi, iletişim sorunları, destek/yardım isteme, aile desteği/eğitimi, arkadaşlık ilişkileri ve öneriler (öğrenci kampları, aile eğitim modülleri).

Tartışma ve Sonuç

Bağımlılık konusunda önleyici çalışmalara yapılan vurgu her geçen gün artmaktadır. Bu araştırmadan elde edilen bulguların da desteklediği gibi, özellikle bilgi düzeyinin artması ve farkındalık oluşması noktasında önleyici programlar etkili olmaktadır. Genel olarak bakıldığında, TBM'nin ilkokulda teknoloji bağımlılığı, ortaokulda tütün bağımlılığı, lise düzeyinde ise yalnızca bilgi boyutunda olmak kaydıyla tüm bağımlılık alanlarında (tütün, alkol, madde ve teknoloji) etkili olduğu görülmüştür. Bu noktadan hareketle, TBM'nin bağımlılığa yönelik bilgiyi artırmada etkili olduğu, ancak olumlu duygu geliştirme ve tutuma dönüşmesinde daha fazla zamana ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Araştırmada, TBM'nin tütün, alkol, madde ve teknoloji bağımlılığı konusunda bilgi edinmenin duygusal farkındalık geliştirmeye göre daha etkili olduğu görülmüştür. Yalnızca tütün bağımlılığı konusunda ortaokulda ve teknoloji bağımlılığı konusunda ilkokulda olumlu duygu geliştirmede etkili sonuçlar elde edilmiştir. Yaş ve gelişim süreçleri bir risk faktörü olarak göz önünde bulundurulduğunda, TBM'nin yaşa göre etkili sonuçlar verdiğini söylemek mümkündür. İlkokulda teknoloji bağımlılığını önlemeye yönelik, ortaokul düzeyinde de tütün bağımlılığını önlemeye yönelik etkinliklere ağırlık verilebilir. Bilgi kazanımının her düzeyde anlamlı olmasına karşın olumlu duygu geliştirmede o düzeyde etkili olunamamıştır. Bu noktada, tutum değiştirmenin bir süreç olduğunun göz önünde bulundurulması ve TBM'yi uygulamaya devam ederek izleme çalışmalarının yapılmasının önemli olduğunu belirtmek faydalı olacaktır. Bu araştırmanın nitel bulgularının da gösterdiği gibi, öğrenci, veli, öğretmen ve okul yöneticilerinin görüşlerinin TBM'nin bağımlılığa yönelik bilgiyi arttırdığı noktasında benzer olması, nicel sonuçları derinleştirmek adına önemlidir.